

УДК 675:687.01]502/504

DOI <https://doi.org/10.15407/nz2023.03.671>

ЕКОЛОГІЧНИЙ ТА ЕСТЕТИЧНИЙ АСПЕКТ В ДИЗАЙНІ ВИРОБІВ З ХУТРА

Лариса САНДЮК

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4702-4523>

старший викладач,

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, кафедра образотворчого
і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації,
вул. Шевченка, 57, 76000, Івано-Франківськ, Україна,
e-mail: larisa.sandyuk71@gmail.com

Володимир САНДЮК

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4795-9553>

доцент, викладач,

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, кафедра образотворчого
і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації,
вул. Шевченка, 57, 76000, Івано-Франківськ, Україна,
e-mail: volodymyr.sandyuk@gmail.com

Метою статті є порівняльний аналіз виробництва з натурального та штучного хутра, вплив на екологію та довкілля. Аналіз альтернативних матеріалів та новітнього методу редизайну як альтернативи використанню та виробництву штучного хутра, а також меншого гуманнішого використання хутра з тварин. *Актуальність дослідження* визначається відсутністю узагальнюючих напрацювань, присвячених цій проблематиці, а також важливістю збереження довкілля та популяризації гуманного та етичного ставлення до тварин.

В результаті дослідження з'ясовано, що однаково негативний вплив на довкілля має як вичинка та обробка натурального хутра, так і виробництво і утилізація штучного хутра, виготовленого з синтетичних матеріалів, для виробництва яких використовуються нафтопродукти, які є необхідними для отримання полімерів і для розщеплення яких потрібно дуже багато часу. Проаналізовано зміни, які відбуваються в модній індустрії, зокрема відношення відомих кутюр'є та законодавців моди до проблем екології та збереження довкілля.

Ключові слова: екологія, довкілля, дизайн, етика, натуральне хутро, штучне хутро, мода, індустрія.

Larysa SANDYUK

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4702-4523>

Senior Lecturer at the Department of
Fine and Decorative Arts and Restoration
of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
57, Shevchenko st., 76000, Ivano-Frankivsk, Ukraine,
e-mail: larisa.sandyuk71@gmail.com

Volodymyr SANDYUK

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4795-9553>

Associate Professor at the Department of
Fine and decorative arts and restoration
of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
57, Shevchenko st., 76000, Ivano-Frankivsk, Ukraine,
e-mail: volodymyr.sandyuk@gmail.com

ENVIRONMENTAL AND AESTHETIC ASPECTS IN THE DESIGN OF FUR PRODUCTS

Introduction. The article analyzes the problematic issues of ecology, the state of the environment, the impact of the production of natural and artificial fur on nature; ethical aspects of this industry. The article also compares and alternatives to their use in the modeling industry and ways to address environmental issues. The article describes an innovative approach to fur design, namely ecological design, because such an approach to creating fur models may include the use of new technologies and materials that reduce the environmental impact of production and increase the efficiency of resource use and take into account ethical issues.

The problem of the study is determined by the lack of generalizing developments on this issue. It is also determined by the importance of preserving the environment and promoting humane and ethical treatment of animals. *The purpose of the article* is to compare the production of natural and artificial fur, the impact on ecology and the environment. The analysis of alternative materials and the latest redesign method as an alternative to the use and production of artificial fur, as well as less humane use of animal fur.

The study found that both the tanning and processing of natural fur and the production and disposal of artificial fur made from synthetic materials, which use petroleum products that are necessary for the production of polymers and take a long time to break down, have an equally negative impact on the environment. The article analyzes the changes taking place in the fashion industry, in particular, the attitude of famous couturiers and fashion trendsetters to the problems of ecology and environmental protection.

The article provides the main examples of design, a new trend in the fashion industry that allows to update and modernize fur collections at lower costs and with rational use of raw materials and resources. The article also gives an example of recycling — the use of fur waste to create new materials. It is noted that the best innovative alternative to fur production is fabrics made of plant fibers that emulate fur and can be produced with less environmental impact and without the use of harmful chemicals.

Keywords: ecology, environment, design, ethics, natural fur, artificial fur, fashion, industry.

Вступ. Взаємодія між людиною та природою має значний вплив на довкілля. Наслідки невідповідального поводження людства з природою можуть бути негативними для здоров'я людей, екосистем та біорізноманіття. Наприклад, забруднення повітря, води та ґрунту може мати шкідливий вплив на здоров'я людей та природні екосистеми. Екологія та довкілля пов'язані між собою, оскільки екологія вивчає взаємодію між живими організмами та їхнім середовищем, включаючи природні та людські чинники впливу на довкілля. Довкілля — це всі зовнішні чинники, що впливають на живі організми, включаючи атмосферу, воду, ґрунти, кліматичні умови та інші складові навколишнього середовища. Для збереження довкілля та забезпечення сталого розвитку необхідно враховувати екологічні питання в усіх аспектах життя та діяльності людей. Наприклад, можна зменшити використання пластику та інших шкідливих матеріалів, використовувати енергоефективні технології, підтримувати екосистеми та розвивати відновлювані джерела енергії. Такі заходи сприятимуть збереженню довкілля та забезпеченню сталого розвитку, а також збереженню біорізноманіття та здоров'я людей. Цих проблем і завдань не оминула також індустрія моди.

Метою нашої статті є порівняльний аналіз виробництва з натурального та штучного хутра, вплив на екологію та довкілля.

Основна частина. Останнім часом все більше людей звертають увагу на екологічність та етичність виробництва, тому різні галузі, а зокрема і хутрова промисловість, зазнає значних викликів. Багато компаній відмовляються використовувати хутро та шукають альтернативні, екологічніші та етичніші матеріали для своїх колекцій та моделей. Це сприяє створенню більш сталого та екологічного світу.

Як зазначила Зеновія Тканко в своїй статті «Екологічний дизайн в індустрії моди початку XXI ст.», «...у модній індустрії останніх років відбувається екотехнологічна революція. Поширеним стає термін «екологічна стабільність» або «свідома мода» — безпечне використання природних ресурсів планети та забезпечення екологічної і соціальної безпеки...» [1, с. 162].

Стелла Маккартні — незаперечний лідер й піонер свідомої моди. Вже довгі роки бореться з жорстокістю в індустрії, займається пропагандою етичних

переконань і демонструє, що її колекції не страждають без використання не тільки натурального хутра, але й шкіри. «Я пишаюся тим, що зуміла побудувати перший і, певно, єдиний успішний веганський бренд. Сподіваюсь, що своїм прикладом зможу показати іншим дизайнерам, що вони теж в змозі це зробити» [2].

Відомо, що хутрова промисловість має значний вплив на довкілля. Вона пов'язана з багатьма екологічними проблемами, включаючи забруднення повітря, води та ґрунту, відходи та використання великої кількості води та енергії. Вичинка та виробництво вимагають використання значної кількості хімічних речовин для обробки хутра та консервації його якості, що може призвести до забруднення води та повітря в околицях фабрик і майстерень. Крім того, використання токсичних речовин, таких як фенолформальдегід і хром для обробки хутра, може мати шкідливий вплив на здоров'я робітників і жителів поблизу фабрик, якщо коректно не дотримані певні умови та рекомендації щодо техніки безпеки та етичні норми виробництва.

Ще однією серйозною проблемою є відходи від хутрової промисловості. Багато відходів (шкіра, шерсть та кістки тварин) можуть мати шкідливий вплив на довкілля, якщо їх не правильно обробляти та видаляти.

З цих причин екологічний рух проти хутрової промисловості продовжує набирати обертів. Багато дизайнерів та модних брендів відмовляються від використання хутра та шукають альтернативні, екологічно безпечні матеріали. Крім того, законодавчі органи в деяких країнах також вживають заходів, щоб обмежити або заборонити використання хутра в модній індустрії. Слід зазначити, що останнім часом багато країн та організацій почали розуміти шкоду, яку хутрова промисловість може завдати навколишньому середовищу та тваринам, і почали приймати заходи, щоб зменшити її вплив. Наприклад, деякі країни вже заборонили виробництво хутра, а інші ввели жорсткі регулювання виробництва та використання хутра. Крім того, на сьогоднішній день є багато альтернативних матеріалів, які можуть замінити хутро в дизайні та моді. На цьому фоні розвивається та популяризується екологічний дизайн.

Екологічний дизайн (англ. *ecological design*) — це процес проектування, який враховує вплив люд-

ської діяльності на довкілля та спрямований на створення більш екологічно чистих, енергоефективних та стійких систем і об'єктів. Екологічний дизайн — це процес проектування та розробки продуктів, послуг та інфраструктури з урахуванням екологічних принципів та здатності зменшувати вплив на довкілля та зберігати ресурси. Екологічний дизайн передбачає використання екологічно чистих матеріалів, зменшення відходів та використання технологій, які сприяють енергозбереженню та зменшенню викидів шкідливих речовин. Екологічний дизайн також враховує вплив продукту на здоров'я користувачів та враховує їхні потреби та вподобання.

Філософія екодизайну ставить за мету створення екологічно здорового суспільства, що включає в себе як збереження біологічного середовища, так і духовної, культурної ідентичності, що в сукупності є екологією культури — збереження та підтримання культурної традиції задля виживання людства [3].

Важливою частиною екологічного дизайну є інноваційність та створення нових рішень, які сприятимуть сталому розвитку та допоможуть зберегти природні ресурси для майбутніх поколінь. Інноваційний підхід до дизайну з хутра може включати в себе використання нових технологій та матеріалів, що зменшують вплив виробництва на навколишнє середовище та підвищують ефективність використання ресурсів.

Наприклад, можна використовувати методи рециклінгу, щоб переробляти відходи виробництва хутра та створювати нові матеріали. Також можна використовувати екологічно чисті матеріали для виробництва хутра, наприклад, використовувати рослинні барвники та барвники, що не містять шкідливих речовин.

Ще одним з прикладів інноваційного підходу до дизайну з хутра є використання хутра з тварин, які були здобуті не заради цієї мети, а, наприклад, як побічний продукт від продукції м'яса. Таким чином, використання хутра може бути більш етичним та стійким до критики. Залежно від контексту, екологічний дизайн може включати в себе різні аспекти, такі як:

- використання природних матеріалів та ресурсів;
- мінімізація відходів та забруднень;
- застосування енергоефективних технологій та систем;

- врахування впливу дизайну на здоров'я користувачів та навколишнє середовище.

Екологічний дизайн може використовуватися в будівництві, ландшафтному дизайні, меблевому виробництві, виробництві текстилю, а також і в хутровій галузі. Його метою є створення більш стійкого та гармонійного середовища для життя людей та інших організмів.

У екологічному дизайні використовуються матеріали та технології, що зменшують викиди в атмосферу, споживання енергії та води, а також зменшують кількість відходів. Концепції екодизайну також можуть включати принципи збереження біорізноманіття, використання відновлюваних ресурсів та впровадження принципів переробки відходів. Як відомо, хутро є природним матеріалом, який використовується для виготовлення одягу та аксесуарів. Однак, з екологічної точки зору, використання хутра не є етичним чинником та стає проблемою з точки зору добробуту тварин.

У зв'язку з цим у світі все більше компаній переходять на використання штучних матеріалів, що дає змогу знизити вплив на навколишнє середовище та забезпечити більш екологічну альтернативу. Наприклад, компанія Stella McCartney використовує різні екологічні матеріали, такі як органічний бавовняний поплін, екологічні шовки, вовну, а також технологію виготовлення штучного хутра.

Штучне хутро виготовляють з різних матеріалів, таких як синтетичні волокна, бамбук, соєвий білок та інші. Воно може бути виготовлене з використанням екологічно чистих технологій, завдяки чому знижується вплив на довкілля. Крім того, воно може мати різні текстури та кольори, що дає більшу свободу для дизайну одягу та аксесуарів.

Але є і негативний аспект у виробництві штучного хутра, адже переважно виготовлено воно з синтетичних матеріалів, таких як акрил, поліестер, нейлон та інші, що також можуть бути шкідливими для довкілля та здоров'я людей.

При виробництві синтетичних матеріалів використовуються нафтопродукти, які є необхідними для отримання полімерів, що утворюють основу синтетичних тканин та волокон. Виробництво нафтопродуктів є джерелом викидів парникових газів, що впливають на зміну клімату.

Крім того, в процесі виробництва синтетичних тканин використовуються різні хімічні речовини, які мо-

жуть бути токсичними та небезпечними для здоров'я людей та навколишнього середовища. Наприклад, при виробництві поліестеру використовують антимон, який може бути канцерогенним та впливати на розвиток серцево-судинних захворювань.

Штучне хутро виготовляється зі синтетичних матеріалів, які можуть містити пластмасові полімери та хімічні речовини, такі як формальдегід, що можуть бути шкідливими для здоров'я людини та довкілля, якщо не видалити їх відходи належним чином. Також виробництво штучного хутра потребує значної кількості енергії та ресурсів, таких як нафта та газ, які також можуть мати негативний вплив на довкілля. Та це виробництво не має проблем, пов'язаних з тваринними правами та етикою, які виникають при використанні природного хутра. Однак, виробництво та використання штучного хутра можуть мати свої власні екологічні та соціальні наслідки.

Однак штучне хутро може мати переваги порівняно з хутром з живої тварини, оскільки його виробництво не потребує вбивства тварин. Крім того, цей матеріал може бути стійким до певних шкідливих чинників, таких як вологість та світло, та може бути більш довговічним, ніж хутро з живої тварини, а, з іншого боку, — воно не має теплозберігаючої функції, що є основним завданням хутра і може бути шкідливим для здоров'я людини, тобто носити його довго не рекомендується.

У будь-якому випадку, виробництво будь-якого виду хутра, чи то з живої тварини, чи з синтетичних матеріалів, має певний екологічний вплив, тому важливо звертати увагу на питання сталого розвитку та етичного виробництва при виборі матеріалів для дизайну та моди.

Крім того, виробництво штучного хутра може включати в себе використання хімічних речовин та обробок, які можуть бути шкідливими для довкілля та здоров'я людей. Наприклад, деякі матеріали, використовувані для виробництва штучного хутра, можуть бути важкими металами або хімікатами, які можуть випускатися в повітря та воду під час виробництва та обробки.

Нарешті, утилізація штучного хутра може бути проблемою, оскільки він не розкладається в природі, що може призвести до його накопичення в навколишньому середовищі та забруднення. Це означає, що штучне хутро може залишатися в природі про-

тягом довгого часу, впливаючи на довкілля та водні ресурси.

Отже, хоча штучне хутро може бути етичнішим варіантом порівняно з хутром тварин, та має свій власний не екологічний аспект. Отже не відноситься до напрямку екологічного дизайну.

Тому екодизайн з хутра може включати в себе використання екологічних матеріалів та технологій виготовлення, що зменшує вплив на довкілля. Крім того, може бути відмова від використання хутра з тварин, що дає змогу забезпечити більш етичний варіант дизайну.

Як штучне виробництво, так використання натурального хутра можуть мати шкідливий вплив на навколишнє середовище, добробут тварин. Інноваційним аспектом у цьому напрямку є редизайн з хутра — це процес переробки вживаного хутра та його перетворення на нові речі, замість створення нових виробів з натурального хутра.

Редизайн (англ. *redesign*) — це процес перетворення вже існуючого дизайну з метою поліпшення його функціональності, ефективності, естетичності або інших характеристик. Редизайн може відбуватися в різних сферах, таких як дизайн веб-сторінок, графічний дизайн, інтерфейс дизайн, промисловий дизайн та інші.

Редизайн може бути викликаний різними чинниками, такими як зміна маркетингових стратегій компанії, розширення функціоналу або потреба вдосконалення виробництва, під час якого може змінюватися дизайн виробів, їхня функціональність, контент та інші аспекти, що допоможуть поліпшити використання сировини. Редизайн може бути складним процесом, що потребує уваги до деталей, поєднання різних матеріалів та, зрештою, новий підхід до конструювання виробів.

Термін «редизайн в хутрі» може використовуватися для опису процесу поліпшення дизайну хутряних виробів шляхом зміни їх конструкції, стилістики та естетичності. Це може включати зміну дизайну окремих деталей виробів, таких як використання нових типів застібок, кишень або використання більш декоративних елементів.

Також це переосмислення конструкції моделей з урахуванням модних тенденцій, культурних змін та переваг споживачів, що може означати перетворення вже існуючих хутряних моделей або створення но-

вих з метою поліпшення їх функціональності та ефективності. Наприклад, редизайн може означати заміну традиційних кроїв із заокругленими формами на сучасніші форми з більш геометричними лініями та кутами, включати застосування нових технологій та матеріалів, що підвищують якість та функціональність виробів, наприклад, заміна звичайного підкладу на технологічний матеріал, який забезпечує кращу терморегуляцію. Це може включати в себе також і зміну кольору, фактури, форми або функціональності хутряної моделі. В будь-якому випадку редизайн в хутрі може бути складним процесом, який потребує уваги до деталей та технологій, що використовуються при виготовленні виробів, включати зміну форми хутряної моделі, щоб покращити її естетичний вигляд або забезпечити краще облягання на тілі. Він також може вимагати аналізу ринку та реакції споживачів на новий дизайн хутряних колекцій. Трапляється, що моделі, які не продаються, морально старіють, однак їх можна перешити, надавши нового дизайну відповідно до вимог моди.

Загалом в хутряній промисловості він може відбуватися з метою пристосування хутряних моделей до зміни модних тенденцій, покращення їх якості та комфортності, або для створення нових інноваційних продуктів, що відповідають сучасним вимогам ринку, проблемам екології та етики.

Редизайн може допомогти підвищити конкурентну здатність хутрових виробників, збільшити продажі, поліпшити відгуки клієнтів та розширити аудиторію. Адаже важливим є враховувати етичні та екологічні питання при використанні матеріалів та технологій виробництва.

Процес редизайну може включати в себе переробку вживаного хутра у відновлені продукти, які можуть бути використані в інших областях моди, таких як шуби, шапки, ковдри, килимки тощо. Це може зменшити попит на нові вироби з хутра та зменшити відходи.

Додатково редизайн з хутра може включати в себе застосування інших екологічних матеріалів та методів, які зменшують негативний вплив на навколишнє середовище.

На загал редизайн з хутра може зменшити попит на нові вироби з натурального хутра, зменшити кількість відходів та використовувати більш екологічні методи та матеріали.

Отже, підсумовуємо: штучне хутро створюється з пластику та інших синтетичних матеріалів, які можуть бути шкідливими для довкілля. Однак існують альтернативи штучному хутру, які є більш екологічно безпечними та етичними. Крім того, можна використовувати штучне хутро з екологічно чистих матеріалів, таких як модакрил або поліестер, які виробляються з переробки пластикових пляшок та інших відходів.

Натуральне хутро є спірним матеріалом, та його можна отримати з місцевих джерел, що зменшує витрати на транспортування та обробку. Також збір натурального хутра може бути етичним та сталим, якщо забезпечуються найвищі стандарти тваринного благополуччя.

Альтернатива цим двом виробництвам є. Це хутро з рослинних волокон. Існують матеріали, які дуже схожі на хутро, але створені з рослинних волокон, таких як бамбук, конопля, які можуть бути вироблені з меншим впливом на довкілля та без використання шкідливих хімічних речовин.

Український бренд DevoHome, який спеціалізується на виробі з коноплі, запустив лінію шуб на конопляному хутрі. Таке хутро не лише етичне, адже не є продуктом вбивства тварини, але й швидко розкладається, на противагу синтетичному, стверджує виробник. Конопля для виробництва вирощують у Полтавській області без застосування пестицидів [4].

Також є нові технології виробництва штучного хутра на основі таких рослин, як кукурудзяні волокна, які є біорозкладними та екологічно чистими та безпечними. Також можна використовувати відновлювані джерела матеріалів, такі як деревина, або лоза, для створення виробів зі зручними та м'якими текстурами, які схожі на хутро.

Кутюр'є створюють одяг, взуття і аксесуари не лише зі штучної шкіри і хутра, але і з різноманітних, часом зовсім несподіваних матеріалів. Це одяг з розрізаного лахміття, газетного паперу, хліба, шоколаду, органічних тканин тощо. Наприклад, цікаву колекцію вечірніх і весільних суконь з хліба представив дизайнер Жана-Поль Готьє. Незвичайну розробку аксесуарів під назвою «Трав'яні карати» запропонувала дизайнер Афстейн Юліуссон. Родзинкою цих прикрас став ісландський мох, який використовується як коштовне каміння. Його потрібно вирощувати самостійно [5].

Штучні матеріали на основі рослин використовують в екодизайні, адже для їхнього виробництва використовують рослинні відходи, такі як листя, стебла та інші матеріали, для створення екологічно безпечних та стійких матеріалів.

Відомі модельєри експериментують на своїх моделях з природних матеріалів. Так, наприклад, дизайнер Robin Vargas створює сукні з соснових шишок, кульбаб, латаття. Серію незвичайних костюмів і суконь Weedrobes представила також канадська художниця Ніколь Декстрас. Це екологічно чисті вбрання, «пошиті» з листя дерев і рослин, гілочок, овочів тощо. Їх органічна структура вказує на взаємозв'язок людського тіла і землі [6].

В екологічному дизайні можна використовувати також вторинні матеріали, такі як відходи текстилю та шкіри. Для створення матеріалів перероблювати тканини та інші текстильні вироби в новий одяг з м'якими та приємними на дотик текстурами, які схожі на хутро.

Ці альтернативи допомагають зменшити негативний вплив виробництва натурального та штучного хутра на довкілля, покращити сталість використання ресурсів.

Кожен з цих варіантів має свої переваги та недоліки, тому важливо розглянути їх з точки зору сталості, етики та практичності перед вибором альтернативи штучному чи натуральному хутру.

Висновки. Загалом інноваційний підхід до дизайну може забезпечити створення екологічно чистих та естетично привабливих виробів з хутра, що відповідають вимогам сучасності та сприяють збереженню природних ресурсів.

Екологічний дизайн — це процес створення виробництва, яке зменшить вплив на довкілля та покращить стійкість середовища. Цей підхід включає в себе використання екологічно чистих матеріалів, зменшення відходів та викидів, енергозбереження та ефективне використання ресурсів.

Екологічний дизайн може використовуватися в багатьох галузях, включаючи будівництво, дизайн інтер'єрів, модельну індустрію, промисловий дизайн, упаковку тощо. Він має на меті зменшити вплив на довкілля та зберегти ресурси для майбутніх поколінь, створюючи продукти, які мають менший вуглецевий слід та забезпечують сталість екосистем.

Екологічний дизайн не тільки покращує стан довкілля, але й може бути вигідним для бізнесу, оскільки дає змогу зменшити витрати на матеріали та енергію та збільшити ефективність використання природних ресурсів.

1. Тканко З., Тканко О. Екологічний дизайн в індустрії моди початку ХХІ ст. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2019. № 39. С. 162. URL: <https://visnyk.lnam.edu.ua/system/files/201939/visnyk-lnam-no-39-2019-zenoviiia-tkanko-olhatkanko-161-169.pdf>
2. Брикалін В. Одна в полі воїн: Стелла МакКартні про великий бізнес і свої правила. *Vogue*. 2021. URL: <https://vogue.ua/article/fashion/persona/odna-v-pole-voinstella-makkartni-o-bolshom-biznese-i-svoih-pravilah-20939.html>
3. Журба І. Екологізація як сучасна філософія проектування одягу. *Вісник КНУКіМ*. 2012. Розд. «Мистецтвознавство». № 5.
4. Стасюк І. Український бренд створив екологічні шуби з конопляного хутра. *Хмарочос*. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2018/11/11/ukrayinskiy-brend-stvoriv-ekologichni-shubi-z-konoplyanogo-hutra/>
5. Ткаченко Л.П. *Мода як естетичний феномен: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.08*. Київ, 1999. 17 с.
6. Шандренко О.М. Віртуальний світ моди откутур. *Мистецтвознавчі записки*. 2008. № 15. С. 143—150.

REFERENCES

- Tkanko, Z., & Tkanko, O. (2019). Ecological design in the fashion industry of the early twenty-first century. *Bulletin of the Lviv National Academy of Arts*, 39, 162 [in Ukrainian].
- Brykalin, V. (2021). A warrior alone in the field: Stella McCartney on big business and its rules. *Vogue*. Retrieved from: <https://vogue.ua/article/fashion/persona/odna-v-pole-voinstella-makkartni-o-bolshom-biznese-i-svoih-pravilah-20939.html> [in Ukrainian].
- Zhurba, I. (2012). Ecologization as a modern philosophy of clothing design. *Bulletin of the KNUCA (KNUKiM)*, 5 [in Ukrainian].
- Stasiuk, I. Ukrainian brand creates eco-friendly hemp fur coats. *Khmarochos*. Retrieved from: <https://hmarochos.kiev.ua/2018/11/11/ukrayinskiy-brend-stvoriv-ekologichni-shubi-z-konoplyanogo-hutra/> [in Ukrainian].
- Tkachenko, L. (1999). *Fashion as an aesthetic phenomenon. The thesis for the academic degree of Candidate of Philosophy*. Kyiv [in Ukrainian].
- Shandrenko, O. (2008). The virtual world of haute couture fashion. *Art history notes*, 15, 143—150 [in Ukrainian].